

KUNST? MILLEKS?...

Kes teab, mis kummaliste asjaolude kokkulangemisel võib teinekord juhtuda, et me oma harjumuspäraste toimetuste saginas komistame tolle ootamatu küsimuse otsa, mis piinab ja kurnab meid lõpuni ära nagu mõni fikseerimatu välisärritaja, kuni me viimaks kogu oma jõudu kokku võttes selle artikuleerida suudame: mis see õige on, mida sa parasjagu teed? M i l l e k s? Aga selle küsimusega on tehtav tegevus juba läbi, alles on vaid küsimus möödunud tegevuse kohta, vaid tegevuse j ä l g selles küsimuses. Nõnda pole imekspandav, et esteetika kui „kaunite kunstide“ filosoofiline käsitlemine, kui küsimus kunstiteose ilu järele selle kokkupuutes inimese tundeseisunditega, on ajalooliselt päralt jõudnud ikka alles pärast seda, kui suur kunst ise on juba mööda läinud ja käest libisenud.

Teisalt, kas poleks võimalik kujutleda ka vastupidist olukorda, kus lähtepunktiks poleks enam mingi tegevusse meeldunud eneseküllasus, mis tolle ootamatu küsimusega lõpule jõuab, vaid kohmetus, hämmeldus, tüdimus, tapvaim tühjus, mida inimmeel võib ette kujutada? Kas poleks võimalik küsimus, mis lööks sisse tühjusse, nagu välg lööb kirikutorni: midagi on viltu läinud; mis on nüüd see kõige tarvilikum, et asi uuesti sirgeks ajada? Sellisel juhul pole küsimus enam katkestav, midagi märkamatu lõpetav, vaid ta võib olla hoopis ajendiks, mis paneb liikuma ja tõukab edasi pikale teekonnale, mis pakub rõõmu just oma pikkuse ning ohtlikkusega. Kui viimane võimalus pole juba ette välistatud – aga mulle tundub, et ei ole –, siis on veel üks kord kätte jõudnud aeg, et tõsiselt, tõsisemalt kui kunagi varem, pärida kunsti kohta, mõtte ja vajalikkuse järele kaasaegses ühiskonnas – ja iseäranis tema suhte järele teaduse ning filosoofiaga.

Alles seejärel tuleksid kõne alla ka need teisejärgulised küsimused, kas ja kuidas peaks eristama elitaarkunsti madalast massitarbekaubast; mis on selle eristamise võimalikud kriteeriumid jne. Aga vahest on kunst oma aja ära elanud, vahest pole meil teda enam tarvis – heitkem ta siis kõrvale! Siiski võiksim ka veel tänapäeval omistada talle terve hulga funktsioone – kunst kui rütmiline õõsumine lõputul tundemerel, mis teeb merehaigeks ja ajab iiveldama iga vähegi enda vastu nõudlikuma inimindiviidi; kunst kui „armsate“ tunnete stimulaator? Aristotellik vaade kunsti toimest kui k a t a r s i s e s t kõlab juba mõnevõrra mõistlikumalt, aga ei ühelgi juhul ole ta ammendav ega piisav. Veelgi olulisem on ilmutatud Heideggeri analüüs, et kunstiteos toob paistvuse hüilgusse tolle, mis muidu armastab hoiduda varjule. Ja veel üks, nietzschelik vaade: kunst kui esteetiline fenomen, mis võimaldab vaba, koguni nauditava pilgu kohutavaimale, õudseimale, vägivaldseimale, millega vahetu, kunstiväline kokkupuude osutuks hukatuslikuks – kunst kui üleneva elu stiimul hirmuäratava ja õudse kohal... Küsimus on lühidalt selles: on kunst üks inimelu tähtsusetu kõrvalnähtus, väärdjas teaduse suursuguses arhitektoonikas, vaeslaps, mis ammutab jõudu pelgalt emotsioonide nisast, kuna igast teisest nisast on ta võõrutatud; või on kunst asendamatu, nagu elu ise on täiesti asendamatu ja kordumatu?

Eessõnas oma esimesele pikemale kirjatööle „Tragöödia süünd muusika vaimust“, mille kaks esimest fragmenti on esmakordselt eesti keeles loetavad ka käesolevas ajakirja numbris, nimetab Nietzsche kunsti sügavaimaks metafüüsiliseks nähtuseks, millela inimelu poleks elamisväärtne. Jätkem esialgu lahtiseks, kui võrd see uhke filosoofi uhke arvamus tõele vastab, aga selge on see, et sellel mõtte teekonnal, mis hoiab silme ees eespool esitatud küsimust, osutub üheks v i s a m a k s ning v ä s i m a t u m a k s teekaaslaseks Friedrich Nietzsche.

JAANUS SOOVÄLI